

אלימות כוחות הביטחון ומתנחלים

"כל אדם יש לו הזכות לחיים, לחירות ולביטחון אישי."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, סעיף ג

החוק לשלילת פיצויים מפלסטינים

אשר ב-2001 שבה הממשלה לקדם את הליכי החקיקה. הפעם הושלמו ההליכים, והתיקון הרביעי לחוק הנוזקים נכנס לתוקפו ב-1 באוגוסט 2002. המאבק שניהלו ארגוני זכויות האדם, בהם המוקד, כנגד החוק הצליח, ככל הנראה, להביא לשינויים קלים בו, אך לא הצליח למנוע לגמרי את הפגיעה בזכויותיהם של הפלסטינים.

החוק המתוקן פוגע בזכות לקבלת פיצויים בשתי דרכים מרכזיות: האחת, הרחבת הפטור המוענק למדינה מתשלום פיצויים עבור נזקים שנגרמו בעת פעולה המוגדרת כ"פעולה מלחמתית"; השנייה היא שורה של דרישות, הגבלות ושינויים המצמצמים את נגישותה של מערכת הצדק לפלסטינים שנפגעו מידי כוחות הביטחון ופוגעים ביכולתם לנהל את תביעותיהם. תיקונים אלה נוגעים רק לפעולות שנעשו ברצועת עזה ובגדה המערבית וכוללים, בין היתר, התניית הגשת תביעות בהודעה מוקדמת על הנזק למשרד הביטחון;

עיקר פעילותו של המוקד בתחום האלימות במהלך שנת 2004 הוקדש להתמודדות עם המציאות החדשה שיצר התיקון הרביעי לחוק הנוזקים האזרחיים (אחריות המדינה), תשי"ב-1952 (חוק הנוזקים). תיקון זה מצמצם בצורה משמעותית את יכולתם של פלסטינים שנפגעו מידי כוחות הביטחון הישראליים לתבוע פיצויים בגין הנוזקים שנגרמו להם. התיקון אמנם נכנס לתוקפו ביולי 2002, אך פגיעתו הממשית הראשונה הורגשה ב-2004.

הרעיון למנוע מפלסטינים לתבוע פיצויים בגין נזקים שגרמה להם ישראל אינו תולדה של האינתיפאדה הנוכחית. הוא מתגלגל במסדרונות המימשל הישראלי עוד מאמצע שנות התשעים והצעת חוק שנועדה לשלול פיצויים מפלסטינים בגין נזקים שגרמו כוחות הביטחון הישראליים בשטחים הכבושים (בהתייחס לרצועת עזה ולגדה המערבית) עברה בקריאה ראשונה בכנסת כבר ב-1997. ההצעה הוקפאה במשך מספר שנים, עד

העברת נטל הראיה מן המדינה אל התובעים במקרים בהם המדינה היא זו שאמורה לשאת בו; וקיצור תקופת ההתיישנות משבע שנים לשנתיים. דרישות והגבלות אלה אינן קיימות לגבי פעולות שנעשו בתוך ישראל.

פעולה מלחמית

הנוסח המקורי של חוק הניזקים העניק לישראל פטור מתשלום פיצויים בגין נזקים שהיא גורמת תוך כדי "פעולה מלחמתית". בדרך כלל התייחסו בתי המשפט אל המונח "פעולה מלחמתית" במובנו הצר והחילו אותו רק לגבי פעולות מלחמתיות מובהקות, כגון "כינוס כוחות לקרב, תקיפה לוחמת, חילופי אש".⁹⁰ זמן קצר לפני שעבר התיקון לחוק, חזרו שופטי בית-המשפט העליון על פרשנותו העקבית של בית-המשפט, לפיה השאלה היא טיב הפעולה ולא אם היא נעשתה במהלך מלחמה או לצורך המלחמה. כל פעולה תיבחן לגופה וייקבע אם היא פעולה מלחמתית או לא, תוך בחינת "כל נסיבות האירוע, מטרת הפעולה, מקום האירוע, משך הפעילות, זהות הכוח הפועל... האיום שקדם לה וניצפה ממנה... עוצמת הכוח הפועל והיקפו... ומשך האירוע".⁹¹ חלק ניכר מפעולות הצבא בשטחים נופל, על-פי ההחלטה, למסגרת של פעולות שיטור ואכיפת חוק, שאינן פעולות מלחמתיות. על אף שהחלטה זו מבקשת לתחום את גבולות החסינות על בסיס ענייני של מדיניות שיפוטית שתשקף את מטרות דיני הניזקים, החליטו הממשלה והכנסת לעגן בחוק הגדרה נרחבת עוד יותר של המונח "פעולה מלחמתית", כך שתכלול "כל פעולה של לחימה בטרור, במעשי איבה או בהתקוממות, וכן פעולה לשם מניעתם של טרור, מעשי איבה או התקוממות שנעשתה בנסיבות של סיכון לחיים או לגוף".⁹² ההגדרה החדשה הופכת פעולות שיטור מובהקות, שאין בינן לבין מלחמה כל קשר, כגון דיכוי הפגנות נגד הכיבוש הישראלי, לפעולות מלחמה. מעבר לכך, די היה בחוק במתכונתו הישנה כדי לפטור את המדינה מתשלום פיצויים בגין

נזקים שגרמו חייליה ושוטריה כאשר פעלו במסגרת החוק וללא רשלנות. התיקון מעניק פטור גם כאשר נציגי המדינה פעלו שלא כדין, ברשלנות או בזדון, כל עוד מוגדרת פעולתם כ"לוחמה בטרור". ישראל מתייחסת כמעט אל כל פעילותה בשטחים הכבושים, ואל חלק ניכר מפעילותה נגד פלסטינים בתוך שטחי ישראל, כפעולות של "לחימה בטרור".

חובת ההודעה מראש

חוק הניזקים המתוקן מחייב את מי שנפגע להגיש הודעה בכתב למשרד הביטחון תוך שישים יום ממועד האירוע שבגינו נגרם הנזק. מבלי שהוגשה הודעה כזו, לא יוכל הנפגע להגיש תביעת פיצויים.⁹³ כך, גם אם הרשויות פתחו בחקירת האירוע מיוזמתן וגם אם הורשעו האחראים לו בפלילים, כל עוד לא הגיש הנפגע הודעה תוך חודשיים מיום הפגיעה בו, לא יוכל לתבוע פיצויים בגינה. התקנות העוסקות בהודעה קובעות כי כל פרט חסר בטופס עלול להביא לפסילתו.⁹⁴ דיווח אחר על הנזק (כגון בדרך של תלונה למשטרה) אינו מהווה הודעה לצורך החוק.

קיצור תקופת ההתיישנות

אחד השינויים המרכזיים שקבע התיקון היה קיצור תקופת ההתיישנות החלה בתביעות ניזקים. בדרך כלל ניתן לתבוע בגין נזקים עד שבע שנים ממועד האירוע בו נגרם הנזק. החוק המתוקן קובע תקופת התיישנות של שנתיים בלבד, כשהגורם הפוגע הוא כוחות הביטחון והאירוע התרחש בשטחים הכבושים.⁹⁵ תקופת התיישנות כזו אינה סבירה מכמה סיבות. ראשית, במקרים רבים לא ניתן לאמוד את מידתו של הנזק בתוך שנתיים בלבד. בעקבות התיקון נאלצים תובעים רבים לתבוע עבור נזקים שאינם בהכרח נזקים הסופיים וכך יקבלו פיצוי מופחת. שנית, במקרים בהם הנזק נגרם מפגיעת כוחות הביטחון, עיקר המידע הדרוש לצורך הכנת התביעה מצוי בידי המדינה עצמה. הנפגע אינו יכול לדעת את

זהות החיילים או השוטרים שפגעו בו, אם הם נהגו ברשלנות או אם עברו על ההוראות שניתנו להם. לשם כך דרוש לו חומר החקירה שניהלו הרשויות. ניסיון המוקד מלמד כי חקירות כאלה, אם נפתחות, נמשכות זמן רב. לכך נוסף גם פרק הזמן שעובר עד שהרשויות מתירות, לנציגי הנפגע לקבל לידיהם את חומר החקירה, אם בכלל. התהליך כולו אורך לעיתים קרובות למעלה משנתיים. עקב קיצור תקופת ההתיישנות, במקרים רבים הנפגעים אינם יכולים להמתין לתוצאות החקירה ונאלצים להגיש את תביעותיהם ללא חומר החקירה, ובכך להקטין את סיכוייהם לזכות.

נטל הראיה

בתביעות נזיקין מוטל על התובע להוכיח את נזקיו. אולם, במקרים מסוימים בהם הפגיעה נעשתה כתוצאה מדבר שהיה בשליטתו המוחלטת של הגורם הפוגע, הנסיבות מצביעות על רשלנות מצדו ולנפגע אין יכולת לדעת מה בדיוק גרם לנזק, עובר נטל הראיה אל הגורם הפוגע. התיקון לחוק הנזיקים קובע כי כלל זה לא יחול לגבי

פעולותיהם של כוחות הביטחון בשטחים, אלא במקרים מיוחדים בהם ימצאו השופטים לנכון להחילו. משמעות הדבר כי פלסטינים שנפגעו מכוחות הביטחון יידרשו להציג הוכחות שאין להם כל דרך להשיג, שכן כאמור, מידע הנוגע לפעילות כוחות הביטחון מצוי בידי המדינה ואינו נגיש להם. הדרך היחידה בה יכולים תובעים פוטנציאליים לקבל לידיהם מידע כזה הוא אם הרשויות ערכו חקירה והעבירו אליהם את תוצאותיה. העברת נטל הראיה יוצרת מצב אבסורדי שבו הנפגעים תלויים לחלוטין בחקירה מטעם מי שפגע בהם, על מנת לקבל מאותו גורם פוגע פיצויים. כאמור, הרשויות, ובעיקר הצבא, ממעטות לפתוח בחקירות במקרים שאנשיהן פגעו בפלסטינים וגוררות חקירות שנפתחו משך זמן רב. התיקון לחוק מעודד למעשה את המשך מדיניות זו ואף את החרפתה, שכן לא זו בלבד שהיא מסייעת בהענקת חסינות מענישה פלילית לחיילים ושוטרים שעברו על החוק, אלא שכעת היא גם מסייעת להם ולרשויות ששלחו אותם לחמוק מתשלום פיצויים עבור נזקים שגרמו.

היערכות לקראת ההתיישנות

ההתיישנות. בתיקים רבים נכנסה ההתיישנות

הכנסת קבעה כי קיצור תקופת ההתיישנות יחול באופן רטרואקטיבי. משמעות הדבר כי ההתיישנות לגבי מקרים שאירעו לפני החוק תחול לפי המועד המוקדם מבין השניים: שבע שנים מיום האירוע או שנתיים מיום תחילת החוק, כלומר יולי 2004.

כך עמדו בפני ההתיישנות בשנת 2004 למעלה ממאה תיקי אלימות ונזק לרכוש בהם טיפל המוקד. חלק גדול מן האירועים בתיקים הללו התרחשו עוד לפני התיקון לחוק, חלקם זמן קצר לאחריו אך כבר ב-2004 חלה עליהם

90 ע"א 623/83, לוי נ' מדינת ישראל, פ"ד מ(1) 479, 477.
91 ע"א 5964/92, בני עודה ואח' נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(4) 1.
92 חוק הניזקים האזרחיים (אחריות המדינה) תשי"ב-1952, סעיף 1.
93 שם, סעיף 5א (2). בית המשפט רשאי להאריך תקופה זו במקרים מסוימים ולהתחשב בהודעות שהוגשו מאוחר יותר אם קיימות נסיבות המצדיקות את האיחור בפנייה.
94 תקנות הניזקים האזרחיים (אחריות המדינה) (הודעה בכתב על נזק) התשס"ג-2003, סעיפים 4-2.
95 חוק הניזקים האזרחיים (אחריות המדינה) תשי"ב-1952, סעיף 5א (4).

לתוקפה בעוד המוקד ממתין לתשובת הרשויות בנוגע לחקירת האירועים.

למרות הקשיים הרבים שהערים התיקון לחוק הנויקים על הגשת תביעות לפיצויים, נערך המוקד כדי להספיק ולהכין תביעות בתיקי אלימות בטרם תחול עליהם ההתיישנות. במהלך 2004 הגישו עורכי הדין של המוקד - ועורכי דין חיצוניים שגויסו לצורך ההיערכות לקראת ההתיישנות - 94 תביעות נויקין. בשנים שלפני כן נע מספר התביעות שהגיש המוקד בין 6 ל-35 בשנה. התביעות שהגיש המוקד עוסקות במקרים של תקיפה, מכות, השפלות, ירי, ביזה, נזק לרכוש, כליאת שווא ועוד, ומשקפות, על קצה המזלג אמנם, את מגוון הדרכים בהן פוגעים כוחות הביטחון בפלסטינים.

ב-25 לפברואר 2002, ב-1:00 אחר חצות לערך, חשה מ"ח, אז בחודש התשיעי להריונה, בצירי לידה עזים. היא נסעה במכונית המשפחה עם בעלה וחמיה מביתם שבכפר זיתא גימעין לכיוון בית החולים רפידיא בשכם. בין הכפר לשכם מפריד מחסום חווארה. כשלושה מטרים לפני המחסום עצר בעלה של מ"ח את המכונית לבדיקה. שלושת החיילים שאיישו את המחסום ערכו חיפוש במכונית ולאחר מכן פנו לערוך חיפוש על גופם של הנוסעים. החיילים הורו למ"ח להרים את בגדיה כדי לוודא שהיא אכן בהריון. לאחר המתנה ממושכת איפשרו החיילים לבני המשפחה להמשיך בנסיעתם. בעלה של מ"ח המשיך לנסוע באיטיות לעבר תעלה שנחפרה בכביש הראשי, במרחק של כ-300 מטרים מן המחסום. לאחר שעברו את התעלה שמעו נוסעי המכונית יריות בודדות ולאחר מכן החל ירי אינטנסיבי לעבר המכונית, מלפנים. מ"ח נפגעה. כדור פגע בצווארו של הבעל. חמיה נפגע גם הוא. כאשר נפסק הירי ראתה מ"ח כי חיילים מקיפים את המכונית ומכוונים את רוביהם

אליה. החיילים אמרו לה כי במכונית יש אמצעי לחימה והורו לה לצאת ממנה ולפשוט את בגדיה. מ"ח הסירה את הבגד העליון שלבשה ונותרה בחולצה ומכנסיים. החיילים הורו לה להסיר גם אותם תוך שהם מאיימים עליה ברוביהם ואף יורים מספר יריות סביבה. מ"ח נותרה בבגדים תחתונים בלבד. היא ביקשה מהחיילים כמה פעמים לכסותה, אך לשווא. רק בשעה 4:00 לפנות בוקר בקירוב הגיע למקום אמבולנס פלסטיני ופינה אותה ואת בעלה וחמיה לבית החולים. מ"ח לא הספיקה להגיע לחדר היולדות וילדה תינוקת בריאה במעלית בית החולים. חמיה נפצע קשה. בעלה נהרג.

במשך שנה וחצי התעלם הצבא מן הדרישה לחקור את האירוע. רק באוגוסט 2003 הודיעה התובעת הצבאית הראשית לארגון בצלם כי הוחלט שלא לפתוח בחקירת מצ"ח, שכן החיילים פעלו כשורה ובהתאם להוראות הפתיחה באש.

מ"ח פנתה לקבל סיוע מן המוקד בנובמבר 2003. הצבא חזר והודיע שלא מצא לכונן לפתוח בחקירת מצ"ח, זאת אף על פי שהודה כי חייליו הרגו אדם ופצעו שניים נוספים. במכתבו למוקד טען הצבא שבני המשפחה נורו לאחר שחצו חסימה של הצבא ולא שעו להוראות החיילים לעצור. במכתב נטען עוד כי נוסעי המכונית פונו לאחר שחיילים העניקו להם טיפול במקום ווידאו כי לא מדובר במכונית תופת.⁹⁶ הצבא לא התייחס במכתבו לעובדה כי דקות ספורות לפני כן עברו בני המשפחה במחסום ונבדקו על ידי חיילים וכי חלפו כשעתיים עד אשר פונו מן המקום. גם ליחסם של החיילים כלפי מ"ח לא ניתן כל הסבר.

במאי 2004 הגיש המוקד תביעה נויקית בשמה של מ"ח. בכתב ההגנה שהוגש כעבור כחצי שנה, חזרה המדינה על גרסת הצבא לאירוע והוסיפה כי כאשר עברה מכוניתם של בני משפחת ח' את המחסום,

היתה באזור התראה על מכונית תופת. את התנהגותם הגסה של החיילים כלפי מ"ח והותרתה עירומה במשך כשעתיים תירצה המדינה בכך שפעילותם "נועדה כל כולה לוודא כי נוסעי הרכב אינם מחבלים מתאבדים או חורשי רעה...". כיום טוענת המדינה כי החיילים עשו את שעשו במסגרת פעולת מלחמה ולפיכך יש לדחות את התביעה. התביעה מתנהלת בבית משפט השלום בנצרת. (תיק 27856, ת.א. (נצרת) 4090/04)

במהלך פלישת הצבא הישראלי לערים הפלסטיניות באביב 2002 ("מבצע חומת מגן") הגיעה האלימות כלפי פלסטינים לשיאים שלא נראו קודם לכן. כיוון שהפלישה אירעה מספר חודשים לפני כניסתו של התיקון הרביעי לתוקף, כל מקרי האלימות שהתרחשו במהלכה התיישנו ביולי 2004. חלק מן התביעות שהגיש המוקד במסגרת ההיערכות לקראת ההתיישנות נגעו לאירועים שהתרחשו במהלך "מבצע חומת מגן", כמה מהן עסקו בנוזקים שגרמו חיילים לעסקים בבעלות פלסטינית.

המוזן שאמורים היו לשמש את הקפיטריה. העסק שהקים ה"ז וששימש לפרנסתו נהרס כליל.

באוקטובר 2002 פנה המוקד לפרקליטות פיקוד מרכז בדרישה לחקור את האירוע. למעלה משנה וחצי לאחר מכן השיב הפרקליט כי לא תיפתח חקירת מצ"ח, כיוון ש"במהלך מבצע 'חומת מגן' ביצעו במקום חיילי צה"ל סריקות אחר אמצעי לחימה, במהלכן נגרם לעיתים נזק לרכוש, מקום בו נאלצו החיילים לפרוץ דלתות או לשבור קירות בהם הוסתרו אמצעי לחימה ומסמכים. משהנזק שנגרם לעיתים לרכוש הינו פועל יוצא של הלחימה שהתנהלה אותה עת בעיר ומשנמצא כי שהו באיזור מאות חיילים אותה עת, אין אפשרות להתחקות אחר החיילים המעורבים, לכאורה, באירוע הנטען."⁹⁷

ביולי 2004 הגיש המוקד תביעה בגין הנזק לרכושו של ה"ז שנאמד במאות אלפי שקלים. המדינה טרם הגישה כתב הגנה. (תיק 23021, ת.א. (נצרת) 5470/04)

המוקד מגיש תביעות גם במקרים בהם הנזק הפיסי או הכספי שנגרם לפונים אינו כה חמור. דווקא במקרים הללו מתבטא, לעיתים, ביתר שאת יחסן המזלזל של הרשויות כלפי פלסטינים. בתביעות מן הסוג הזה מקדם המוקד את התפיסה על פיה כבוד האדם כשלעצמו הינו זכות בסיסית והפרתה כרוכה בפיצויים, כפי שפגיעה בגוף או ברכוש מזכות בפיצויים.

בליל ה-7 באוגוסט 2001 עברו ג"מ ובעלה, תושבי העיר העתיקה בירושלים, מסכת התעללות, איומים, מכות והשפלה מצדו של שוטר משמר הגבול.

ה"ז הוא בעליה של חברת אל-כרמה המספקת שירותי מחשב ומפעילה קפה אינטרנט. משרדי החברה היו ממוקמים בקומתו השישית של בניין מסחרי במרכז העיר רמאללה. ב-29 למרץ 2002 פלש הצבא הישראלי לעיר במסגרת "מבצע חומת מגן" וחייליו השתלטו על הבניין. הצבא הקיף את הבניין בגדר תיל ומנע כל כניסה אליו. כעבור 23 ימים עזבו החיילים את הבניין.

כאשר נכנס ה"ז אל מה שהיה בעבר קפה האינטרנט שניהל, גילה כי החיילים פתחו באחד הקירות וחבלו בכל הציוד שהיה במקום: מחשבים, ציוד נלווה למחשבים, ציוד וריהוט משרדי, ציוד קפיטריה ופינת טלוויזיה הפכו לגרוטאות שאינן ניתנות לשימוש. החיילים גם מחקו את זיכרונה של מערכת המחשוב במקום וכילו את מוצרי

⁹⁶ מכתב מסא"ל לירון ליבמן, פרקליט פיקוד המרכז למוקד, 30.12.03.

⁹⁷ מכתב מסא"ל לירון ליבמן, פרקליט פיקוד המרכז למוקד, 13.5.04.

לטיפול היחידה לתלונות הציבור במשטרת ישראל. ערעורו של המוקד על החלטת מח"ש לסגור את התיק נדחה וגם היחידה לתלונות הציבור סגרה את התיק לאחר שרוב השוטרים שנשאלו טענו שאינם זוכרים את האירוע.

בפברואר 2004 הגיש המוקד תביעה נזיקית כנגד השוטר וכנגד המדינה עקב אחריותה למעשיו ועקב העובדה כי לא חקרה את האירוע.

בכתב ההגנה הכחישה המדינה את טענותיה של ג"מ וטענה כי התגרה בשוטרים. רק במסגרת הליכי המשפט נודע כי השוטר ננף והועמד לדין משמעתי. אולם, מן המסמכים שהתקבלו הצטיירה תמונה של הליך שאינו תקין. לאחר משא ומתן הסתיימה התביעה בפשרה והמדינה שילמה 10,000 ₪ פיצויים לג"מ.

(תיק 16222, ת.א. (ירושלים) 3652/04)

נכון לכתבת שורות אלה, דנה ועדת חוק חוקה ומשפט של הכנסת בהצעה נוספת לתיקון חוק הניזקים. ההצעה הנוכחית מאיימת לשלול לחלוטין את יכולתם של פלסטינים לתבוע בעבור נזקים שגרמה להם ישראל בפעולותיה בשטחים (בהתייחס לרצועת עזה ולגדה המערבית), גם אם אין מדובר בפעולות מלחמה. על פי ההצעה, תיחסם דרכם של פלסטינים להגשת תביעות גם בגין אירועים מסוימים שהתרחשו בתוך תחומי ישראל. ההצעה, בנוסחה הנוכחי, תחול גם לגבי תביעות שכבר הוגשו אך טרם החל שלב ההוכחות בהן. אלה שהיו עשויות להצליח גם תחת הגבלותיו הקשות של התיקון הרביעי, צפויות להיכשל אם יעבור התיקון החדש. המוקד וארגוני זכויות אדם נוספים פועלים למניעת העברתו של התיקון לחוק.

האירוע החל כאשר ג"מ נתקלה במחסום שהציבו שוטרי מג"ב סמוך למנזר מר אליאס בירושלים. ג"מ נענתה לדרישתם של השוטרים לעצור את מכוניתה ולמסור להם את תעודת הזהות שלה. כאשר לא נענתה לניסיונו של אחד השוטרים לפתח עמה שיחה על מכוניתה, נהג בה השוטר בגסות והורה לה לעמוד בצד הדרך. ג"מ שאלה מדוע היא מעוכבת וביקשה מן השוטרים להזדהות. השוטר שעיכב אותה סירב תחילה להזדהות ומשעשה כן, חשדה ג"מ שאינו מוסר לה פרטים נכונים וביקשה ממנו להציג מסמכים מזהים. משכך, החל השוטר לקלל אותה בגסות. הוא נופף באגרופו וצרח לעברה כי לולא היתה אשה היה מכה אותה. תוך כדי מטר הקללות החזיר השוטר לג"מ את תעודת הזהות שלה והורה לה להסתלק מן המקום.

ג"מ ובעלה ניגשו לשתי תחנות משטרה בירושלים בניסיון להגיש תלונה כנגד השוטרים התוקפים. בשתיהן סירבו השוטרים לקבל את התלונה. זמן קצר לאחר שהגיעו לתחנת המשטרה הראשונה, הגיע למקום גם השוטר שאיים על ג"מ במחסום ועתה איים גם על בעלה. השוטר המאיים הופיע גם בתחנת המשטרה השנייה אליה פנו בני הזוג. משכך, ביקשו בני הזוג לקבל ליווי משטרת ביתם, אך השוטרים בתחנה סירבו.

למחרת היום הגישו בני הזוג תלונה במחלקה לחקירות שוטרים (מח"ש). שלושה שבועות לאחר מכן הודיע ראש מח"ש למוקד כי החליט "מטעמים של אינטרס ציבורי, שלא להמשיך בחקירה, כי העניין איננו מתאים להעמדה לדין פלילי".⁹⁸ התלונה הועברה

סיכול תביעותיהם של פלסטינים

שתחול על ענייניהם התיישנות, והיה עליה להיערך לכך בהתאם.

בחלק מן התביעות שהגיש המוקד מנסה המדינה לצרף כצדדים לתיק⁹⁹ פלסטינים החשודים בשילוח חבריהם להתקפות על ישראלים. התקפות אלה שימשו עילה לפעולה הצבאית שבמהלכה נגרם הנזק נשוא התביעה. במקרים מסוימים ביקשה הפרקליטות להוסיף כצד ג' את התובעים עצמם, בטענה כי הם אחראים לזק שנגרם להם. כך במקרה של אשה שאת ביתה הרס הצבא.¹⁰⁰ כך גם במקרה של אשה שהיא וילדיה ספגו מכות משוטרי מג"ב. מעבר לעיכוב התביעות, מנסה המדינה, באמצעות הבקשות הללו, לטשטש את המציאות. הוספת תובעים כצד ג' היא הפיכת נפגעים לפוגעים. הוספתם של חשודים במעורבות בפיגועים כנתבעים, היא ניסיון מצד המדינה ליצור מציאות שבה פלסטינים שפגעו בישראלים נושאים באשמה הן למעשיהם שלהם והן לפגיעתם של חייליה ושוטריה בפלסטינים אחרים. הטענה שפיגוע מסוים היווה עילה למבצע צבאי מסוים, גם אם נכונה, אינה מצביעה על כל קשר סיבתי בין פעולותיהם של מתכנני הפיגוע לבין העבירות שביצעו החיילים במהלך המבצע. במרבית התביעות הללו השופטים טרם הכריעו אם להיענות לבקשותיה של המדינה.

עוד מקשה המדינה על תביעותיהם של פלסטינים שנפגעו מידי כוחות הביטחון בהתנגדותה לכניסת חלק מהם לישראל לצורך ניהול התביעה, בתאונה "ביטחוניתי". כניסת תובעים לישראל נדרשת למספר מטרות, לדוגמה, מי שתובע בגין פגיעת גוף נדרש להציג

התיקון החמישי טרם עבר בכנסת ואת השפעותיו של התיקון הרביעי על תביעותיהם של פלסטינים עדיין מוקדם לאמוד. מלבד שני תיקים בהם הושגה פשרה, מרבית התביעות שהגיש המוקד במסגרת ההיערכות לקראת ההתיישנות טרם הגיעו לשלב הראיות. לכן, עדיין לא ניתן לדעת כיצד יישמו השופטים את ההוראה החדשה בדבר נטל הראיה. בנוסף, בתביעות המוקד טרם נדרשו השופטים להכריע אם פעולה כלשהי עונה להגדרה החדשה והמורחבת של פעולה מלחמתית.

לעומת זאת, התנהלותה של המדינה במסגרת התביעות הרבות שהגיש המוקד ב-2004 מעידה כי היא אינה ממתנה להשפעותיו של התיקון הרביעי, או להעברתו של החמישי, ופועלת לסיכול תביעותיהם של פלסטינים גם בדרכים אחרות.

פרקליטות המדינה העלתה את סכומי הערובות שהיא דורשת מתובעים למקרה שתביעתם תידחה והם יידרשו לשלם עבור הוצאות המשפט. תובעים שאין ידם משגת לשלם את סכומי הערובה נאלצים לוותר על התביעה.

המדינה גורמת לעיכוב ההליכים המשפטיים באמצעות בקשות חוזרות לדחיית מועד הגשת כתבי הגנה מטעמה. במקרים רבים הגישה המדינה את כתבי ההגנה כחצי שנה ויותר לאחר המועד הקבוע בחוק, של 30 יום ממועד הגשת כתב התביעה. במקרים רבים תלתה המדינה את בקשותיה לדחיית הגשת כתבי הגנה בעומס הרב המוטל עליה, עקב "הצפה" בתביעות נזיקין של תושבי הרשות הפלסטינית. המדינה התעלמה לחלוטין מן העובדה שהיא זו שגרמה לאותה "הצפה", כאשר החילה את קיצור החוק באופן רטרואקטיבי. על המדינה היה לצפות כי רבים יגישו את תביעותיהם סמוך ליולי 2004, לפני

⁹⁸ מכתב מערן שנדר, מנהל המחלקה לחקירות שוטרים למוקד להגנת הפרט, 26.8.01.

⁹⁹ בין באמצעות הודעה לצד ג' ובין במסגרת בקשה לציון נתבעים.

¹⁰⁰ ר' פרק הריסת בתים בדו"ח זה, עמ' 85.

באפריל 2004 הגיש ר"א תביעה נזיקית כנגד מדינת ישראל בשל פציעתו מירי חיילי הצבא. שלוש שנים קודם לכן, כאשר היה בן 14, נפגע ר"א מירי של חיילים עת שיחק כדורגל בחצר בית ספרו שבמחנה הפליטים אל פוואר. בכתב התביעה פורטו הפגיעות והנזקים שנגרמו לנער: "פגיעה קשה בחזה וריאה שמאל וכן משיתוק מוחלט של גפה שמאל"..." [ר"א] נותר היום, כאמור, עם נכות צמיתה גבוהה מאוד בשל הפגיעה בחזה, בריאה ושיתוק בגפה שמאל. [ר"א] סובל ויסבול מכאבים מתמידים. וזקוק הוא לטיפולים רפואיים ותרופתיים ואף פסיכולוגיים כל ימי חייו".¹⁰²

בית המשפט בו נדונה התביעה הורה לר"א להגיש חוות דעת רפואית. תור לרופא מומחה בירושלים נקבע ל-21 בנובמבר 2004. ב-8 לנובמבר פנה המוקד ליועץ המשפטי לגדה המערבית בבקשה להתיר את כניסתם של ר"א ואמו לעיר. היועמ"ש אישר את כניסתה של האם, אך הודיע כי ר"א לא יוכל להיכנס לירושלים וזאת מטעמים ביטחוניים, ללא כל פירוט. מבלי יכולת להיכנס לישראל, לא יוכל ר"א לקבל חוות דעת רפואית, דבר העלול לסכל את התביעה כולה.

בדצמבר 2004 הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בשמו של ר"א.¹⁰³ בעתירה נטען כי האיסור על כניסתו לישראל לצורך קבלת חוות דעת רפואית מהווה פגיעה חמורה בזכותו לקבל סעד על הפגיעה בזכויותיו ובזכות הגישה שלו לערכאות משפטיות. המוקד עמד על העוול המתמשך שגורמת המדינה לר"א: "לא רק זאת שנפצע קשה והוא סובל מפציעה זו עד היום, לא רק זאת כי לא התנהלה חקירה מהירה אלא חקירה אשר הסתיימה לאחר כשלוש שנים, לא רק זאת כי לא מוצה הדין עם האחראים לפציעתו הקשה, לא רק זאת שהוא אולץ להגיש את תביעתו בחיפזון, עקב קיצור תקופת ההתיישנות - עתה אף באים אותם גורמים אשר אחראים לכאורה

חוות דעת רפואית של מומחה ישראלי ולשם כך עליו להיכנס לישראל לבדיקות. בנוסף, כאשר יגיעו התביעות לשלב העדויות, יידרשו התובעים להיכנס לישראל כדי להעיד בבתי המשפט. המדינה קבעה נוהל חדש, על פיו תובע פלסטיני שנקבע כי הוא מנוע כניסה לישראל מסיבה ביטחונית, יוכל להיכנס לישראל לצורך עניינים הקשורים בתביעתו רק בליווי של חברת אבטחה. על פי הנוהל, שני מאבטחים חמושים יאספו את התובע מן המת"ק באזור מגוריו, ברכב השייד לחברה, יישארו עמו במהלך היום ובסופו ישיבו אותו אל המת"ק".¹⁰¹

המוקד בדק ומצא כי עלות כל יווי חברת אבטחה שכזה מגיעה ל-1600\$ בערך. מרבית תושבי השטחים יתקשו לגייס סכום כזה אפילו לביקור אחד בתוך תחומי ישראל, לא כל שכן למספר ביקורים, כפי שלעיתים נדרש בעת ניהול תביעות. רבים נמנעים מהגשת תביעה מלכתחילה בשל העלויות הגבוהות הכרוכות בהן, כגון תשלום ערובה ואגרות בימ"ש, והדרישה לתשלום עבור חברת אבטחה היא צעד נוסף בניסיון להרתיע פלסטינים מלתבוע את המדינה.

שימושה של המדינה באמצעים שירתיעו או ימנעו מפלסטינים, עקב קשיים כלכליים, לתבוע בגין נזקים שגרמה להם, מהווה פגיעה חמורה בזכות הגישה לערכאות משפטיות. בנוסף לפגיעה בזכויותיהם הבסיסיות של פלסטינים, המהלך בו נוקטת המדינה אינו הגון, שכן ישראל אינה מאפשרת לפלסטינים להגיש תביעות כנגדה בבתי המשפט הפלסטיניים. כך היא יוצרת מצב בו היא פוגעת בהם, מחייבת אותם לתבוע עבור נזיקיהם רק בבתי המשפט שלה ומשתמשת בכוחה על מנת למנוע מהם להיכנס לתחומיה לצורך ניהול התביעות.

הנוהל החדש התגלה במהלך ניהולה של אחת מתביעות הנזיקין שהגיש המוקד במסגרת ההיערכות לקראת ההתיישנות.

לפציעתו הקשה, ומונעים ממנו לפעול בדרך החוקית היחידה שנתרה בפניו - ניהול תביעה.¹⁰⁴

בתגובה לעתירה הצהירה המדינה כי תתיר לר"א להיכנס לישראל לצורך הבדיקה הרפואית בתנאי שילווח על ידי חברת אבטחה פרטית. מאוחר יותר התברר, כי דרישת המדינה אינה חד פעמית וכי כל בעל דין פלסטיני, שהשב"כ קבע כי הוא מנוע כניסה לישראל, יאלץ לשלם עבור חברת אבטחה בכל פעם שיידרש להיכנס לישראל לצורך ניהול ענייני המשפטיים.¹⁰⁵

המוקד התנגד נחרצות לדרישת המדינה ובאפריל 2005 התקיים דיון ראשון בעתירה. בעקבות הדיון הציעה המדינה, לפני משורת הדין, לשאת במחצית עלות

האבטחה כאשר ייכנס ר"א לישראל, לבדיקה רפואית. בהצעתה התעלמה המדינה לחלוטין מן הבעיות העקרוניות שמעלה הנהל שקבעה.¹⁰⁶ לא זו בלבד שהצעת המדינה מתעלמת לחלוטין מן הסוגייה העקרונית, אלא שאפילו את בעייתו של ר"א היא אינה פותרת. הצעת המדינה היא חד פעמית, אך יש יסוד סביר להניח כי ר"א יידרש להיכנס לישראל פעמים נוספות ואז שוב יידרש לשלם עבור האבטחה.

בית המשפט הורה למדינה להגיש כתב תשובה בו היא מתייחסת לטיעונים המשפטיים כנגד הנהל ודיון נוסף נקבע לאוקטובר 2005. בינתיים, ר"א עדיין אינו יכול להיכנס לישראל על מנת להשיג חוות דעת רפואית ותביעתו "תקועה".
(תיק 16754, ת.א. (ירושלים) 5418/04)

אלימות מתנחלים

פלסטינים תושבי השטחים אינם חשופים לאלימות רק מצדם של אנשי כוחות הביטחון הישראליים. אלימות מתנחלים כלפיהם היא עניין שבשגרה והתקפותיהם של המתנחלים על פלסטינים הסתיימו לא פעם בנזקים כבדים לגוף ולרכוש ואפילו במוות.¹⁰⁷ במקרים רבים ניתן לצפות היכן ומתי יתרחשו התקפות כנגד פלסטינים, כגון בעונת המסיק, סמוך להתנחלויות מסוימות ולאחר התקפות של פלסטינים על מתנחלים.¹⁰⁸

ישראל, ככוח הכובש, אחראית לשלומה ולביטחונה של האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים ומחויבת להגן עליה מפני אלימות או האיום בשימוש בה. אולם, בעוד שישראל אינה מהססת לפעול כנגד פלסטינים, היא

לוקה בשיתוק כאשר מדובר בהגנה עליהם מנחת זרועם של מתנחלים.

¹⁰¹ תגובה משלימה מטעם המשיב, בני"ץ 11858/04, אלח'טיב

נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית, 1.4.05.

¹⁰² ת.א. (ירושלים) 5418/04, אלח'טיב נ' מדינת ישראל.

¹⁰³ בני"ץ 11858/04, אלח'טיב נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹⁰⁴ שם.

¹⁰⁵ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיב, 20.1.05.

¹⁰⁶ שם, כתב תשובה מטעם המשיב, 3.5.05.

¹⁰⁷ על פי נתוני בצלם, במהלך האינתיפאדה השנייה הרגו

אזרחים ישראלים 35 אזרחים פלסטינים בשטחים.

¹⁰⁸ ר' לדוגמא: בצלם, הכל צפוי והרשות נתונה: טיפולן של

רשויות אכיפת החוק בהתקפות של מתנחלים על מוסקי

זיתים, נובמבר 2002; דין לעצמם: אי אכיפת החוק על

מתנחלים שתקפו פלסטינים בתגובה לפגיעה באזרחים

ישראליים, אוקטובר 2001.

הצעדים שנקטים כנגד הפוגעים וכלה בהגשת תביעות נזיקין נגד המתנחלים הפוגעים ונגד הרשויות, במקרים שבהם התרשלו במניעת האירוע או בחקירתו. תביעות הנזיקין הללו הן אחת הדרכים היחידות שבאמצעותן ניתן לחייב הן את התוקפים והן את המדינה במתן דין וחשבון על מעשיהם.

 בשעות אחר הצהריים ב-11 למאי 2002 עבדו ב"צ, אשתו א"צ וגיסתו כ"צ בחלקת האדמה של המשפחה סמוך לכפרם אמאטין. לפתע הופיעו שלושה מתנחלים, אחד מהם חמוש ברובה, מכיוון ההתנחלות "חוות גלעד זר" הסמוכה למקום. המתנחלים יידו אבנים לעבר בני משפחת צ' וכאשר אלה נסו על נפשם, רדפו אחריהם המתנחלים ולא הרפו. המתנחל החמוש אף כיוון את נשקו אל בני המשפחה וירה מספר יריות. א"צ נפצעה מן הירי בזרועה. היא נפגעה גם בגב ובראש מן האבנים שיידו המתנחלים. בעלה ואחותה, שהמתנחלים פגעו ברגלה, נשאו את א"צ ורצו לעבר מכונית המשפחה שחנתה בסמוך. בבית החולים אליו הובהלה, נקבע כי היא סובלת מטראומה בראשה ובגבה ומפציעה בידה השמאלית. מאוחר יותר קבע מומחה רפואי כי הפציעה גרמה לנכות בידה.

ב"צ התלווה לכוח של משטרה וצבא, שהוזעק למקום, בנסיעה ל"חוות גלעד זר" לחפש חשודים. בהגיעם להתנחלות זיהה ב"צ את המתנחל שירה והצביע לעברו. המתנחל, א"כ, סירב לאפשר לשוטרים להיכנס לקרוואן בו התגורר ולערוך בו חיפוש. המפקד התורן הורה לשוטר שהיה במקום שלא להשתמש בסמכותו להיכנס לקרוואן ולערוך בו חיפוש, ולהסתפק בפרטים שמסר לו המתנחל.

ביומיים שלאחר האירוע גבו שוטרים את עדויותיהם של בני משפחת צ'. למרות זאת

למרות היקף התופעה והעובדה כי היא ידועה לכל, הרשויות אינן עושות כמעט דבר על מנת למנוע אותה. כוחות הביטחון אינם נערכים מראש להדוף התקפות מתנחלים באזורים ובזמנים המועדים לפורענות. אם לא די בכך, גם בעיצומן של התקפות, לאחר שמתקבלת קריאה, כוחות הביטחון אינם ממהרים לסייע לפלסטינים המותקפים. במקרים רבים מגיעים הכוחות זמן רב לאחר הקריאה ולאחר שרוב הנזק כבר נעשה. ישנם גם מקרים בהם אנשי כוחות ביטחון נוכחים בזמן התקפה של מתנחלים על פלסטינים ואינם ממלאים את חובתם להגן על המותקפים.

גם הרשויות האמונות על אכיפת החוק לאחר מעשה אינן ממלאות את חובתן לפעול במלוא המרץ להביא את הפוגעים לדין. מניסיון המוקד עולה, כי המשטרה אינה ממלאת תפקידה כראוי במקרים של תלונות של פלסטינים שהותקפו על ידי מתנחלים. תיקי חקירה נעלמים, החקירות מתנהלות בעצלתיים ובחוסר מקצועיות, המשטרה אינה פועלת במרץ לאיסוף ראיות ולעיתים קרובות מסתיימת החקירה מבלי שיאותרו כלל חשודים, או מבלי שנקטים כל צעדים כלפי החשודים, אם אותרו. גם תוקפים שמועמדים לדין יוצאים, פעמים רבות, פטורים בעונש קל.

להתנהלותן של הרשויות תרומה נכבדת לתרבות פריעת החוק שהשתרשה בשטחים במהלך שנות הכיבוש וההתנחלות. אזלת ידן מהווה אור ירוק למתנחלים, להוסיף ולפגוע בפלסטינים. המתנחלים יודעים כי הם יכולים לגנוב, להכות, ליידות אבנים ולירות בפלסטינים באין מפריע ומבלי שיענשו על כך.

המוקד מלווה ניזוקים שפנו אליו, לאחר שנפגעו ממתנחלים, לכל אורך הדרך, החל במעקב אחר החקירה שמנהלת המשטרה ואחר

ולמטטרה עוד פעמיים, אולם אלה לא הגיעו. כעבור זמן מה הגיעה למטעי הזיתים קבוצה של מתנחלים חמושים אשר התפזרו בין המוסקים במטע. שוב התקשרו המוסקים למטטרה והפעם נענו בטריקת טלפון. המתנחלים החלו לתקוף את המוסקים. במהלך ההתקפה הציתו כמה מהמתנחלים שבע מכוניות השייכות למוסקי הזיתים שחנו בסמוך למטעים. אחרים מנעו מבעליהן להתקרב ולנסות להציל את המכוניות.

לבסוף הגיע גם כוח של חיילים ושוטרים. הם התמקמו סמוך להתנחלות שבות רחל והורו למוסקים הפלסטינים לעזוב את המקום תוך חמש דקות. בעלי המכוניות שהוצתו תלוו אל השוטרים בדרכם להגיש תלונה במטטרה. במהלך הנסיעה, בעברם בהתנחלות שבות רחל, זיהו בעלי המכוניות שהוצתו כמה מתוקפיהם. הם ניסו לומר זאת לשוטר שישב עמם אך הוא היסה אותם.

בין המכוניות שהוצתו היתה גם מכונית של א"ק. הוא הגיש תלונה יחד עם חבריו במטטרה עוד ביום האירוע. משלא שמע דבר על התפתחות החקירה במשך כחמישה חודשים, פנה למוקד לסיוע. המוקד פנה לתחנת המטטרה בנימין על מנת להתעדכן במצב התיק. איתורו של התיק אך כחצי שנה, במהלכה "טורטר" המוקד חליפות בין תחנת המטטרה בנימין, יחידת התביעות של מחוז ש"י ופרקליטות מחוז ירושלים, ונמסרו הודעות סותרות לגבי מקומו ומצבו של התיק. כשלושה חודשים לאחר הפנייה הראשונה, נמסר כי התיק נסגר כנגד כל החשודים מחוסר ראיות. כעבור כחודש נמסר כי התיק הוחזר לפרקליטות כאשר יש בו חשוד אחד. רק בספטמבר 2003 נמסר למוקד שמה של עורכת הדין שטיפלה בעניין. המוקד פנה לעורכת הדין מספר פעמים בשנה שלאחר מכן ונענה כי התיק עדיין בטיפול. תשובה אחרונה כזו הגיעה ב-12 לאוקטובר 2004, כמעט שנתיים לאחר

ולמרות הזיהוי הוודאי, הורה נעצר רק שלושה שבועות לאחר האירוע. השופט, בפניו הובא המתנחל הפוגע, שיחררו בערבות. המטטרה מעולם לא מסרה הודעה לנפגעים על סגירת התיק. רק בדצמבר 2003, קרוב לשנה וחצי לאחר התקיפה ובעקבות פניית המוקד, הודיעה המטטרה כי התיק נסגר מחוסר ראיות מספקות.

ביולי 2004 תבע המוקד הן את א"כ, הורה, והן את המטטרה, בגין ניהולה הרשלני של החקירה. התביעה עדיין נדונה בבית משפט השלום בירושלים.

(תיק 30044, ת.א. (ירושלים) 9179/04)

אם קיים זמן מועד לפורענות, הדורש היערכות מיוחדת של כוחות הביטחון, הריהו עונת מסיק הזיתים. בעונה זו מתרחשות עשרות תקיפות של פלסטינים בידי מתנחלים, במיוחד במטעים הסמוכים להתנחלויות. אף כי ידוע מתי חלה עונה זו והיכן מתרחשות ההתקפות בדרך כלל, הרשויות אינן נערכות לקראתן ומתירות למתנחלים לפגוע בגופם וברכושם של מוסקי הזיתים הפלסטינים.

ב-21 לאוקטובר 2002 תקפו מתנחלים מוסקי זיתים מן הכפר תורמוס עיא. התקיפה התרחשה בשעות הבוקר של אותו יום, כאשר מספר חקלאים מן הכפר מסקו זיתים באזור אל-דהאר, הסמוך להתנחלות שבות רחל.

בשל ההתקפות הרבות של מתנחלים על פלסטינים באזור, במיוחד בעונת המסיק, ובשל העובדה כי שלושה ימים קודם לכן תקפו מתנחלים מוסקים באזור זה, תיאמו תושבי הכפר מראש עם גורמים צבאיים את הגעתם למטעים. למרות התיאום לא הגיעו כוחות צבא לאזור. כאשר הגיעו המוסקים למטעים הבחינו בתנועת מתנחלים שעוררה את חשדם. המוסקים התקשרו לצבא

כי פעלה בסבירות ושללה את אחריותה לאירוע. את האחריות הטילה על שלושה מתנחלים להם שלחה הודעות צד ג'. למעלה משנתיים לאחר האירוע, הפרקליטות טרם החליטה האם תגיש כתבי אישום נגד אותם שלושה מתנחלים.

(תיק 25615, ת.א (ירושלים) 11714/04)

האירוע ושמונה ימים לפני שחלה על פעולות המשטרה והצבא בו התיישנות. כיוון שכך, נאלצו א"ק ואחיו, שהיה בעלי המכונית שהוצתה, להגיש תביעה ללא חומר החקירה בתיק. המוקד הגיש תביעה בשםם ב-20 באוקטובר 2004. בכתב ההגנה שהגישה, טענה המדינה